

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Курганов Анвар Мухтарович
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси,
Тилларни ўрганиш кафедраси бошлиғининг ўринбосари

«БОБУРНОМА» АСАРИДА ҚЎЛЛАНИЛГАН ҲАРБИЙ ТЕРМИНЛАР ХУСУСИДА

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2020-1-20>

АННОТАЦИЯ

Бугунги кунда соҳага оид адабиёт, ҳужжат ва кодексларда ёхуд луғатлардагина эмас, балки аждодларимиз томонидан ёзилган илмий, тарихий ва бадий асарларнинг чет тиллар, хусусан, инглиз тилига ўгирилган нусхаларида ҳам ҳарбий терминларни учратиш мумкин. Ўз даврида ҳақиқий солнома ҳисобланган, ҳозирги кунга келиб ҳам ўзининг илмий-адабий қимматини йўқотмаган Захириддин Мухаммад Бобурнинг “Бобурнома” қомусий асари бир қатор таржимонлар томонидан инглиз тилига таржима қилинган. Жумладан, Жон Лейдн (1826), Ф.Г. Талбот (1909), Уилям Эрскин, Аннетта Сюзанна Бевридж (1921)лар шулар жумласидан. Ушбу мақолада “Бобурнома” асарини Уилер Тэкстон ва Салман Ружди томонидан инглиз тилига қилинган таржимасида қўлланилган ҳарбий терминларни асл тилда берилган терминларга мувофиқлигини қиёслаб кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: “Бобурнома”, ҳарбий термин, тарих, этнография, тилшунослик, адабиётшунослик, ҳарб илми, таржима, лашкар, қанот, кўшин.

Курганов Анвар Мухтарович
Академия МВД Республики Узбекистан,
заместитель начальника кафедры изучения языков

ВОЕННЫЕ ТЕРМИНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЕ «БАБУРНАМЕ»

АННОТАЦИЯ

Сегодня военные термины можно найти не только в литературе, документах и кодексах или словарях, но также в копиях научных, исторических и художественных произведений, написанных нашими предками на иностранных языках, особенно на английском. Энциклопедический труд Захириддина Мухаммада Бабура «Бобурнома», который в свое время считался настоящей хроникой и до сих пор не утратил своей научной и литературной ценности, был переведен на английский язык. Включая Джона Лейдна (1826), Ф.Г. Тэлбот (1909), Уильям Эрскин, Аннетта Сюзанна Бевридж (1921) были среди них. В этой статье сравниваются военные термины, использованные в английском переводе Бобурномы Уилером Текстоном и Салманом Руджи, с терминами, приведенными на языке оригинала.

Ключевые слова: «Бабурнаме», военный термин, история, этнография, языкознание, литература, военное дело, перевод, пехота, крыло, армия.

Kurganov Anvar Mukhtarovich
Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Uzbekistan, deputy chief of the languages learning department.

MILITARY TERMS IN THE WORK OF «BABURNAME»

ANNOTATION

Today, military terms can be found not only in literature, documents and codes or dictionaries, but in copies of scientific, historical and artistic works written by our ancestors in foreign languages, especially in English as well. The encyclopedic work of Zakhiriddin Muhammad Babur “Baburname”, which at one time was considered a real chronicle and still has not lost its scientific and literary value and was translated into English. Including John Leydne (1826), F.G. Talbot (1909), William Erskine, Annette Suzanne Bevrige (1921) were among them. The article compares the military terms used in the English translation by Baburname Wheeler Thaxton and Salman Rudzhi with those in the original language.

Key words: «Baburname», military term, history, ethnography, linguistics, literature, military affairs, translation, infantry, wing, army.

Кириш

Бугунги кунда ҳарбий терминологиянинг ўзига хос жиҳатларини қиёсий жиҳатдан ўрганиш билан боғлиқ масалалар тобора долзарб бўлиб бормоқда. Бу бир қатор омиллар билан белгиланади: биринчидан, сўзларни шакллантириш, семасиология, шунингдек, ҳарбий терминологиянинг структур хусусиятларини чуқурроқ ўрганиш зарурияти; иккинчидан, терминологияни қиёсий таҳлил доирасида тадқиқ этишнинг аҳамиятини илгари суради ва бу, ўз навбатида, бизга терминологияни фаннинг замонавий ривожланиш даражасига мос келадиган ва лингвистик ҳодисалардан алоҳида бўлмаган ҳолда, балки бошқа кўплаб илм-фан соҳалари билан (ҳарбий иш, тарих, сиёсатшунослик кабилар) ўзаро яқин алоқада бўлишга йўналтирилган замонавий тадқиқот тартиб-қоидаларига жавоб берадиган изчил тизим сифатида ёндашиш имконини беради; учинчидан, муаммоларни илмий ишлаб чиқишнинг етарли эмаслиги ва шунга мос равишда ҳар томонлама таҳлил қилиш зарурлигини қайд этилади.

Шу муносабат билан, ушбу мақоламизда Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асаридаги ўзбек ва инглиз тилларидаги баъзи тарихий ҳарбий терминлар таҳлил этилган.

Тилшуносликда тарихий ҳарбий терминлар тизими А.Матғозиев, Б.Аҳмедов, З.Чориев, Ҳ.Дадабоев каби олимлар томонидан анча мукамал тадқиқ қилинган [1. 186].

Айнан “Бобурнома” асарининг кишини хайратга солувчи хусусиятларидан бири шуки, унда Бобур мирзонинг кўп қиррали шахс ва турли соҳалардан мукамал билимларга эга бўлган олим эканлигини кўрсатувчи маълумотларнинг келтирилганлигидир. “Бобурнома” асарини ўрганган деярли барча олимлар унда келтирилган маълумотларнинг тарих, жуғрофия, биология, тиббиёт, этнография, тилшунослик, адабиётшунослик, ҳарб илми ва бошқа турли фан ва амалиёт соҳалари учун бебаҳо қийматга эга эканлигини эътироф этганлар. Бевосита ҳарбий соҳага оид терминлар хусусида тўхталадиган бўлсак ҳарбий мақсадлар ва ҳаракатларни баён қилишда Бобур Мирзо ҳарбий кўмондон сифатида фикр юритган ва ушбу фикрларни қоғозга туширган. Ҳарбий терминларнинг қўлланиш ўқтинлигига келсак “Бобурнома”нинг ҳарбга оид сўз ва иборалар ишлатилмаган саҳифаси топилмаса керак.

Қуйида “Бобурнома” асари бўйича келтирилган мисоллар инглиз ва ўзбек тилларида таҳлил қилинган.

буронғор, жувонғор, ировул/хировул

Хусусан, қуйида келтирилган гапдаги буронғор, жувонғор, ировул сўзлари ҳарбий терминлар бўлиб, қуйидагиларни англатади: буронғор – қўшиннинг ўнг қаноти, жувонғор – қўшиннинг чап қаноти, ировул – лашкарнинг олдинда борувчи қисми; авангард:

Ғанимнинг буронғори бизнинг жувонғоримизни босиб орқага эврлди, ировул ҳам ўнг кўл сари қолиб, олимиз яланг бўлди [2. 80].

Мазкур гапнинг инглизча таржимасида буронғор – right, жавонғор – left, ировул – van сўзлари билан таржима қилинган. Инглиз тилида қўшиннинг ўнг ёки чап қаноти тушунчаларининг фақат right ва left сўзлари билан ифодаланиши оддий ҳолат ҳисобланади ва бу сўзлар ҳозирги инглиз тилида ҳам ҳарбий терминлар сифатида истифода этилади:

His right beat our left, then wheeled (again) to our rear. (As has been said), the front of our centre was bare through our van's being left to the right [3. 80].

Van сўзи хусусида алоҳида тўхталадиган бўлсак, ушбу сўз ҳозирги инглиз тилида “илғор” ҳамда ҳарбий термин сифатида “илғор отряд” маъносида қўлланади. У XVII асрнинг бошларида vanguard сўзининг қисқартирилган шакли сифатида пайдо бўлган. Vanguard сўзи эса инглиз тилига XIV-XV асрларда француз тилидан кириб келган. Французча avant – олдин, garde – қоровул. “Бобурнома”да ировул сўзининг ҳировул шакли ҳам қўлланган.

ясол, кежим, тўра, яёк

Қўшиннинг марказий қисмини Бобур бир неча ўринда ғул сўзи билан ифодалаган:

Эртасига биз ҳам буронғор, жувонғор, ғул, ҳировулни тартиб қилиб, кежим кийиб, яроғланиб, ясол ясаб, тўра кўтарган яёқларни олимизга солиб, ғаним устига юрудук [4. 64-65].

Next day we moved out against him, formed up with right and left, centre and van, our horses in their mail, our men in theirs, and with foot-soldiers, bearing mantelets, flung to the front [3. 113].

Мазкур мисолдаги “жанговар саф”ни ифодаловчи ясол, “отларга ёпиладиган зирхли ёпинчик” маъносидаги кежим, “одам бўйи баробар қалқон” маъносидаги тўра ҳамда “пиёда аскар” маъносидаги яёк сўзлари ҳам ҳарбий терминлар сирасига киради. Инглизча таржимада ясол ясаб феълини таржима қилишда инглиз тилида ҳарбий термин сифатида одатда шу ва шунга ўхшаш маъноларда фаол истемолда бўлган to form феъли истифода этилган. “Бобурнома”да ишлатилган кежим сўзи инглиз тилига тарихий ҳисобланувчи “метал ҳалқалар ёки япроқлардан ясалган кийим ёки ёпинчик” маъносидаги mail сўзи билан таржима қилинган. Ушбу инглизча сўз айнан жанговар отларга кийдириладиган зирхли ёпинчикни англатмаганлиги учун таржимон horses (отлар) сўзини қўллаб аниқлик киритган. “Одам бўйи баробар қалқон” маъносидаги тўра сўзи учун таржимон mantelet сўзини танлаган. Ушбу сўзнинг ҳозирги инглиз тили учун бир нечта маънолари қайд этилган. Биринчиси “елкага илиб юриладиган енгсиз нимча”, иккинчиси тарихий бўлиб “асосан ёғочдан ясалган катта ўлчамдаги қалқон, тўсиқ” ва ҳозирда фаол бўлган иккита маъноси ҳарбий соҳага алоқадор бўлган “ўт очиш нуқтасини ёпиб турувчи тўсиқ” ва “кузатувчи яширинган жой” маъноларини англатади. “Бобурнома”нинг инглизча таржимасида Бобур “пиёда аскар” маъносида қўллаган яёк сўзини таржима қилишда “foot-soldier” сўзидан фойдаланилган, бироқ бу ибора ҳозирги инглиз тилида ҳарбий термин хусусиятига эга эмас ва асосан корхона, ташкилот ва шу қабиларнинг энг паст лавозимлардаги оддий ходимларига нисбатан ишлатилади.

кўрғон, қоровул, чағдовул

Яна бир мисолга эътиборни қаратамиз:

Ушбу жиҳатлардин Муҳаммад Бурундукнинг маъқул раъйи била амал қилмай, не кўрғон ишини мазбут қилибтур, не уруш яроғин марбут, не қоровул, не чиғдовулким ёғий келуридин огоҳ қилғай, не ясолда тартиб ва насақким ёғий келса уруш хотирхоҳ қилғай [2. 185].

Мазкур гапда келган биринчи ҳарбий термин кўрғон бўлиб, у “қўшин қишлайдиган ва юришларга тайёргарлик кўрадиган ҳамда мудофааланишга мўлжалланган комплекс иншоот”, яъни “қалъа”ни англатади. Кўрғон сўзи Урхун-Энасой хатида битилган VIII асрга оид ёзма ёдгорликларда шу маънода қайд этилган ва ҳозиргача ўзбек тилида қўлланади,

бирок ҳарбий терминлик мақомини йўқотган. Мисолдаги қоровул сўзи ҳозирги ўзбек тилида ҳарбий термин сифатида қўлланилишдан ташқари, касб-кор турларидан бирини ҳам ифодалайди. Қадимги туркий тил ёзма манбаларида қарағу шаклида қайд этилган бу сўз XIII-XIX асрларга оид ёзма манбаларда қаравул шаклида битилган бўлиб, “қўриқлаш отряди” маъносини ифодалаган. Амир Темура кўшини тўғрисида бизгача етиб келган маълумотларга кўра, қўриқлаш хизматини олиб борувчи энгил отликлардан иборат қоровул гуруҳи биринчи бўлиб жангга кирган, ундан кейин бошқа кучлар етиб келган [5. 41]. “Асосий кучлардан орқада жойлашган қисм ва унинг бошлиғи” маъносини англатувчи чағдовул терминсига келсак, у илк бор XIV-XV асрлар ёзма обидаларида қайд этилган ва ҳозирги ўзбек тилида фаол истеъмолда эмас. Мазкур терминлар “Бобурнома”нинг инглиз тилига таржимасида fort, scout, rearward сўзлари орқали берилган:

It was through this he did not accept Muhammad Baranduq Beg's sensible counsel, did not strengthen the works (aīsh) of the fort, get ready fighting equipment, set scout or rearward to warn of the foe's approach, or plan out such method of array that, should the foe appear, his men would fight with ready heart [3. 327].

Инглизча fort сўзи ҳам кўрғон сўзи каби қадимий бўлиб лотин тилидаги “кучли, мустаҳкам” маъносига эга fortis сўзидан келиб чиққан. Инглиз тилида “қалъа” маъносида XV аср ёзма манбаларида қайд этилган. “Бобурнома”да ишлатилган қоровул сўзи ушбу таржимада scout сўзи билан берилган. Бу сўз, инглиз тилининг изоҳли луғатида қайд этилишича, “душманнинг жойлашуви, кучи ёки ҳаракатлари тўғрисида маълумот тўплаш учун асосий кучлардан олдинга юборилган аскар ёки бошқа шахс” маъносини англатади. Мазкур сўз инглиз тилига XV асрларда француз тилидаги “эшитмоқ” маъносини ифодаловчи escouter сўзининг ўзлаштирилиши натижасида кириб келган. Мисолдан ўрин олган навбатдаги чағдовул сўзининг инглиз тилидаги муқобили сифатида танланган rearward сўзининг луғавий маъноси “орт томон, орқа қисм”дир. Бу сўз Ўрта асрлар бошида инглиз тилида ҳарбий термин сифатида “қўшиннинг орт қисми” маъносида қўлланила бошлаган. Ҳозирги инглиз тилида “бирор нарсанинг орт қисми”, “ортга ўгирилган” каби маънолари билан бир қаторда юқоридаги маънода ҳарбий термин сифатида қўлланилади.

қилич тегур-

Феъл туркумига мансуб ҳарбий терминларнинг инглиз тилига ўгирилишини кузатиш ҳам қизиқарли натижаларни берди. Масалан, “Бобурнома учун қисқача изоҳли луғат”да “қилич урмоқ, қилич солмоқ” деб изоҳ берилган қилич тегур- феъли асарнинг инглизча таржимасида бир неча ўринда “work with his own sword” тарзида ўгирилган бўлса, бошқа ўринларда “get in with his sword” шаклида ҳам таржима қилинган. Мазмун нуқтаи назаридан “work with his own sword” ибораси “ўз қиличи билан ишламоқ” яъни ўз қўли билан қилич чопмоқ” маъносини ифодалайди. Ҳақиқатан, “Бобурнома”даги қилич тегур- ибораси курулли жангда бевосита иштирок этиб ўз қўли билан ёғийни қилич билан яралаган ёки шахид қилган жангчига нисбатан ишлатилган ва А.С.Бевеиж хоним ушбу маънони инглиз ўқувчисига етиб борадиган, тушунарли бўладиган кўринишда ифодалаш учун калом шаклини кенгайтиришни, яъни икки сўздан (от ва феъл) иборат кўшма феълни бешта сўздан (феъл, от, кўмакчи ва иккита олмош) ташкил топган калом воситасида ифодалашни лозим топган.

Икки мартаба ўзи жамиъ йигитлардин ўзуб қилич тегурди: бир мартаба Ахси эшигида, яна бир мартаба Шохрухия эшигида [2. 10].

Twice out-distancing all his braves, he got to work with his own sword, once at the Gate of Akhsī, once at the Gate of Shāhrukhiya [3. 15-16].

Мазкур феъл таржимасининг иккинчи шакли ҳам эътиборга лойиқ. Мазмун нуқтаи назаридан “get in with his sword” каломидagi “get in” ибораси кенг маънодаги “қирмоқ” ҳаракатини ифодалайди десак, иборанинг сўзма-сўз таржимаси “ўз қиличи билан кирди” мазмунини англатади:

Қосим эшик оға бу кун борчадин яхшироқ юруб, ўзуб қилич тегурди [2. 30].

That day Sayyid Qāsīm, Lord of my Gate, outstripped the rest and got in with his sword [3. 53].

Ушбу контекстинг ўзида яна бир бор қайтарилган “қилич тегур” қўшма феълнинг таржимаси қисқароқ шаклга эга:

Sl. Ahmad Tambal and Muhammad-dost Taghā got theirs in also [3. 53].

Бу таржимадаги “got theirs in” бирикмасидаги “theirs” олмоши “ўзларининг қиличлари” маъносини ифодалаган ва бирикма мазмун нуктаи назаридан “ўз қиличларини киритдилар” жумласига тўғри келади. Қуйироқда яна бир бор такрорланган “қилич тегур” бирикмаси “get in with his own sword” шаклида таржима қилинган ва бунда юқоридаги “work with his own sword” каломидеги каби “айнан ўзи эканлигига алоҳида урғу бериш мақсадида “own” олмоши киритилган:

Ҳар тўй ва ош бўлғонда ҳар кимки элдин ўзуб қилич тегургон бўлса, ул улушни ул олур [2. 31].

Whoever outdistanced his tribe and got in with his own sword, took the portion at every feast and entertainment [3. 53].

“Бобурнома”ни нашрга тайёрлаган Порсо Шамсиев ушбу мисолдаги “тўй” ва “ош” сўзларини “уруш, маърака” деб тушуниш керак, деган мазмунда изоҳ бериб ўтган, лекин мазкур сўзлар таклиф этилган маънода қўлланилган бирор манбага ҳавола қилинмаган.

ЧОПМОҚ, БОСМОҚ

Қуйидаги гапда келган “талончилик қилиш ёки душманни ваҳимага солиш мақсадида хужум қилмоқ” маъносида ишлатилган чопмоқ ва “тор-мор келтирмоқ; ғалаба қилмоқ” маъносидаги босмоқ феълларининг инглизча берилишига эътиборни қаратамиз:

Яна Туркистонда Арс суйи ёқасида, Самарқанд навоҳисини чопиб, борадурғон ўзбек била Арс суйини муз била кечиб, яхши босиб, асир ва молни айриб, тамом эгаларига ёндура бериб, ҳеч нима тамаъ қилмади [2. 11].

His second battle was fought on the Urūs, in Turkistān, with Aūzbegs returning from a raid near Samarkand. He crossed the river on the ice, gave them a good beating, separated off all their prisoners and booty and, without coveting a single thing for himself, gave everything back to its owners [3. 16].

“Бобурнома”даги чопмоқ феъли инглизчада от сўз туркумига мансуб бўлган raid сўзи билан берилган. Ўзбек тилидаги энг қадимий сўзлардан бири бўлган чоп- ўзаги қадимги туркий тилда “қамчиламоқ”, “уриб кесмоқ, кесиб узмоқ” маъноларида қайд этилган [6. 111, 139]. XIV-XVIII асрга оид ёзма манбаларда “талончилик хужуми” маъносида чапкун сўзи ишлатилган. Бундан ташқари “Бобурнома”нинг ўзида чопкунчи сўзи ҳам ишлатилган. Инглиз тилидаги raid сўзи айнан чапғун сўзининг муқобилидир. Мазкур raid сўзи манбаларда road сўзининг шотланд диалектидаги варианты эканлиги, XIII асрларда “отда юриш, сафар қилиш” ва юқоридаги каби маънода ишлатила бошланганлиги қайд этилган. Самарқанд навоҳисини чопиб, борадурғон гапининг инглизча таржимасига алоҳида эътибор берилса ва у ўзбекчага қайта ўғирилса, Самарқанд яқинидаги чопқиндан қайтаётган деган жумла ҳосил бўлади ва ушбу таржима хабарда келтирилган маънони тўлиқ акс эттиради, яъни таржимада камчилик мавжуд эмас деб ҳисоблаш мумкин: returning from a raid near Samarkand. Юқоридаги мисолда келган ва от шаклида инглиз тилига таржима қилинган иккинчи сўз босмоқ бўлиб, бу сўз ҳам энг қадимий туркий ўзаклардан бири ҳисобланади. Равишдош шаклидаги босиб сўзи инглиз тилига gave beating кўринишидаги феъл ва сифатдошдан (ёки отлашган феълдан) иборат бирикма билан таржима қилинган.

Қуйида келтирилган мисолдаги чоп- сўзининг таржимасига ўзгачароқ ёндошилганлигини кўриш мумкин:

... биз ҳам Ўзганд устига мутаважжух бўлдук. Ўзумиздин илгаррак Ўзганд навоҳисини чопқали чопкунчи ойирдук [2. 62].

We, for our part, marched on as for Aūzkīnt, detaching raiders ahead to over-run those parts [3. 108].

Бу гапда ҳам чоп феъли юқоридаги каби маънода қўлланилган, унинг бу ўриндаги инглизча таржимаси қадимий сўзлардан бири бўлган over-run бўлиб, унга луғатларда қуйидагича изоҳлар берилган: “қисқа вақт ичида босиб олмоқ”, “босиб олмоқ”, “тошиб

чиқмоқ, тошмоқ ва б. Инглиз тили изоҳли луғатларидан бирида ушбу феълнинг куйидаги маъноларни ифодалашди қайд этилган:

1) If an army or an armed force overruns a place, area, or country, it succeeds in occupying it very quickly.

2) If you say that a place is overrun with things that you consider undesirable, you mean that there are a large number of them there.

3) If an event or meeting overruns by, for example, ten minutes, it continues for ten minutes longer than it was intended to.

4) If costs overrun, they are higher than was planned or expected [7.].

Бошқа бир изоҳли луғатда overrun феълнинг куйидаги икки асосий маънодан келиб чиқиб изоҳлар берилган:

1) spread over or occupy (a place) in large numbers.

2) continue beyond or above an expected or allowed time or cost [8.].

Overrun сўзининг келиб чиқиши тўғрисида куйидаги маълумот мавжуд: қадимги инглиз тилида (V-XI асрлар) *ofergyran* шаклига эга бўлиб “тасодифан учратиш қолмоқ, ўтиб кетмоқ” маъносида ишлатилган, ўрта аср инглиз тилида (XI-XV асрлар) *overrennen* шаклини олган. “Белгиланган вақтдан ўтиб кетмоқ” маъносида XIV аср бошларидан, “яксон қилмоқ, йўқ қилмоқ, талончилик қилмоқ, таламоқ” маъносида XIV асрнинг ўрталаридан бошлаб қўлланган [9.]. Энди мисолнинг ўзига қайтадиган бўлсак, Бобур қўллаган чопқали чопқунчи айирдук жумласида бир ўзакнинг бирин кетин келиши бадиий санъат ҳосил қилган, бироқ инглиз тилининг табиати, ўзакдош сўзлардаги лафзий ва маъновий яқинлик, шу билан бирга бутун жумланинг тузилиши ва контекст нуқтаи назаридан, эҳтимол, *raid* ўзагининг бу жумлада такрорланиши бадиий қийматга эга бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун, таржимон такрордан қочиш мақсадида *to over-run* феълдан фойдаланган кўринади. Бундан ташқари, *raid* ва *over-run* феълларини маъно нуқтаи назаридан қиёсий таҳлилдан ўтказадиган бўлсак, қизиқ манзаранинг гувоҳи бўламиз. Ҳозирги инглиз тилида *raid* сўзи куйидаги маъноларда ишлатилади: 1) кутилмаган ҳужум; 2) полиция томонидан жинойтчиларни қўлга олиш ёки ноқонуний молларни олиб қўйиш мақсадида ўтказиладиган махсус тадбир; 3) валюта курсини тушириш учун амалга ошириладиган босим [10.]. Бу сўз ҳозирги инглиз тилида ҳарбий термин сифатида “кутилмаган ҳужум” ва “ҳаво ҳужуми” маъноларида ишлатилади [11.100]. XIX аср охирида яратилган яна бир ҳарбий терминлар луғатида қайд этилган “денгиз десант кучлари тадбири” маъносидаги *amphibious raid*, “танк ҳужуми” маъносига эга *armored raid* каби бирикмалар [12. 258] ушбу сўзнинг нафақат ҳаво кучлари балки, денгиз ва куруклик кучларида термин сифатида кенг истифода этилганидан дарак беради. Ҳозирги инглиз тилида *overrun* феъли “бостириб кирмоқ, эгаллаб олмоқ” маъноларида ҳарбий терминлар луғатига киритилган [13. 149]. Шу билан бирга, бу сўз ҳозирда яна бир қатор маъноларни касб этган бўлиб, уларнинг асосийлари куйидагилардир: 1) чегарадан чиқмоқ; 2) (худудни) эгалламоқ; ғорат қилмоқ, талон-тарож қилмоқ; 3) тўлиб кетмоқ, босиб кетмоқ; 4) тошмоқ ва бошқалар.

Хулоса

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, “Бобурнома” асарининг асл ўзбек тилидаги нашридан инглиз тилига таржимасининг амалга оширилганлиги аввало буюк бобомиз, юртдошимиз, буюк салтанат асосчиси, олим ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур сиймосининг жаҳон шарқшунослари, Ғарбий Европадаги кенг китобхонлар томонидан яна бир бор эътироф этилганлигини билдиради.

Унда аслиятдаги жуда кўплаб миллий ва тарихий аҳамият касб этадиган хос сўзлар (реалиялар)ни, хусусан Бобур ва бобурийлар даврига оид лавҳаларни қайта яратишда аввалги нашрларга нисбатан анчагина ижобий ишлар қилинганлигини кўриш қийин эмас. Бизнингча, мазкур инглизча таржимани унинг аввалги таржималари билан аслиятга солиштирган ҳолда қиёсий аснода таҳлил қилиш мустақил монографик изланишни тақазо этади. Ўйлаймизки, бундай таҳлилдан таржима назарияси ва амалиётимиз учун муҳим натижалар қўлга киритилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. А.Матғозиев. Ҳарбий терминлар тарихига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. 1974. 1-сон. 47–50-б.; Б.Аҳмедов. Тарихдан сабоқлар. Т.: Ўқитувчи, 1994.; Б.Аҳмедов. Тавочи ва жарчи терминлари ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти, 1973. 4-сон. 73–76-б.; Б.Аҳмедов, Р.Мукминова. Тюрко-монгольские заимствования персоязычных хроник XV–XVIII вв.// Советская тюркология. 1987.№6. С. 37–45.; З.Чориев. Тарих атамаларининг изоҳли луғати. Т.: Шарқ, 1999.; Ҳ.Дадабоев. Тарихий ҳарбий терминлар луғати. Т.: Университет, 2003; Военная лексика в староузбекском языке. Автореф.дис...канд.филол.наук. Т., 1981. Общественно-политический и социально-экономическая терминология в тюркоязычных письменных памятниках XI–XIV вв. Т.: Ёзувчи, 1991. С.186.
2. Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев; Мухаррир А.Ўктам. Т.: Юлдузча, 1989, 80 б.
3. The Bābur-nāma in English (Memoirs of Bābur). Translated from the original Turki Text of Zahiru'd-dīn Muḥammad Bābur Pādshāh Ghāzī by Annette Susannah Beveridge. Issued in Four Fasciculi: - Farghana 1912 – Kabul 1914 – Hindustan 1917 – Preface, Indices, etc. 1921. Vol. I. Sold by LUZAC & CO., 46, Great Russel Street, London. 1922, P. 139.
4. Бобур Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев; Мухаррир А.Ўктам. Т.: Юлдузча, 1989, 64-65-бет.
5. Ҳ.Дадабоев. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. Тошкент: Ёзувчи, 1996., 41 б.
6. Древнетюркский словарь. «Наука». Ленинград, 1969. С. 111, 139.
7. Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary. New Digital Edition 2008 © HarperCollins Publishers 2008.
8. Oxford Dictionary of English, 3rd Edition © Oxford University Press, 2010.
9. Қаранг: <https://www.etymonline.com/word/overrun>.
10. АБВУ Lingvo. Электронный словарь. Выпуск: 16.1.3.70.
11. Б.В.Киселев. Англо-русский словарь военной и сопутствующей лексики. Москва: АСТ: Восток-Запад, 2005. С.100.
12. Англо-русский военный словарь. В двух томах. Под редакцией д-ра филол. наук В.Н. Шевчука и канд. филол. наук В.М. Полюхина. Издание третье, переработанное и дополненное. Том 2. Москва. Военное издательство, 1987. С. 258.
13. Судзиловский Г.А., Полюхин В.М., Шевчук В.Н. и др. Англо-русский военный словарь, С.149.